

Bogusław Zieliński
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu
zielbog@amu.edu.pl

Data przesłania tekstu do redakcji: 21.02.2018
Data przyjęcia tekstu do druku: 17.03.2018

Profesor Halina Janaszek-Ivaničková jako orędowniczka komparatystyki nowoczesnej w czasach beznadziejnych, trudnych i przełomowych

ABSTRACT: Zieliński Bogusław, *Profesor Halina Janaszek-Ivaničková jako orędowniczka nowoczesnej komparatystyki w czasach beznadziejnych, trudnych i przełomowych* (Professor Halina Janaszek-Ivaničková as an Advocate of Modern Comparative Studies During Hopeless, Hard and Critical Times). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 14. Poznań 2018. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 367–390. ISSN 2084-3011.

Scientific work of Professor Halina Janaszek-Ivaničková (1931–2016) can be placed in three post-war periods of Poland's history, albeit her scientific and organizational work with regard to comparative studies was carried out on a few continents. Her scientific programme, methodological inspirations and message in each of those periods were aimed against regime limitations, but simultaneously pointed to a positive programme suggesting what can be done and what is right. Initially her programme could be placed with positivistic message and Bakhtin methodology (studies on Stefan Żeromski and Karol Čapek), only for the first lady of Polish comparative studies to become after a breakthrough Revolutions of 1989 a promotor of postmodernism in Poland and other Slavic countries ("From modernism to postmodernism", 1996). Later she pointed to a "change of paradigm" and foresaw the decline of postmodern formation ("New face of postmodernism", 2002). With a sharp mind she anticipated a radical "turn to the right" which we are now witnessing. In her last years she was working on a monography on Warsaw Uprising (1 August – 3 October 1944) during which her father, colonel Jan Waclaw Janaszek, a soldier of antifascism Home Army, died.

KEYWORDS: Halina Janaszek-Ivaničková; comparative studies; postmodernism in Poland; Revolutions of 1989 in Poland

Halina Janaszek-Ivaničková w autobiograficznym (i nieopublikowanym) tekście pt. *Moja powikłana droga naukowa* pisze o tym, jak uwiodła ją i zachwycała twórczość Karola Čapka, „twórczość *par excellence* nowoczesna, a przy tym wierna podstawowym wartościom europejskim, szlachetna duchem, stawiająca zasadnicze pytania o granice relatywizmu

i absoluty poznania, o zawikłanie psychologiczne człowieka, złożoność jego osobowości”¹. Dodaje także, że Čapek jako jeden z filarów tzw. burżuazyjnej demokracji masarykowskiej, po II wojnie światowej – w komunistycznej Czechosłowacji – był *persona non grata*. Dopiero publikacja gazetowa w Moskwie artykułu Siergieja Nikolskiego *Карел Чапек как антифашист* sprawiła, że nieżyjący już wówczas autor powieści *Válka s loky* (*Inwazja jaszczurów*) został przywrócony do łask.

1. Nowoczesność w czasach beznadziejnych

Twórczość Čapka przez wiele lat towarzyszyła jako *credo* myśli badawczej Janaszek-Ivaničkovéj, gdyż wybitna komparatystka dostrzegła w twórczości czeskiego pisarza bliskie jej wartości: bezwzględną obronę demokracji i bytu narodowego oraz kwestie filozoficzne, które pojawiły się w perspektywie wojennego okrucieństwa, i sceptycyzm typowy dla liberalnej inteligencji. W studium pt. *Karol Čapek, czyli dramat humanisty* pisze, że Čapek (Janaszek-Ivaničková, 1962, 54) dowodzi znaczenia prawdy obiektywnej, istniejącej niezależnie, takiej, którą potrafimy właściwie odczytać. Čapka nurtuje także bardzo silne pragnienie bezwzględnych wartości moralnych, których nie byłoby można podważyć żadnym relatywizowaniem, wartości istniejących gdzieś poza materialną rzeczywistością, niepodlegających prawom przemiany.

Karol Čapek jest przekonany, że istnieją wartości absolutne, istnieje granica dobra i zła, którą wyznacza faszyzm, i że zła nic usprawiedliwić nie zdoła (Čapek, 1986, 566). Polemika z faszyzmem w twórczości Čapka prowadzona jest – pisze Janaszek-Ivaničková – na płaszczyźnie gnoseologicznej i moralnej. Tym zasadom prawdy i prawa pozostanie wierna Janaszek-Ivaničková w swej dalszej działalności naukowej, ale i ona, pisząc w roku 1962 monografię „pisarza burżuazyjnego”, wykonała gest w kierunku prewencyjnej cenzury, stwierdzając jakoby istnienie sympatii Čapka wobec „socjalizmu” i ZSRR².

¹ <http://ispan.waw.pl/default/pl/uczeni-z-kregu-is-pan/1115-prof-dr-hab-halina-janaszek-ivanickova>, 20.02.2018.

² „Čapek przyszłość widzi w socjalizmie – pisze Janaszek-Ivaničková – ale pojmuje go w swoisty sposób, jako odpowiednik humanizmu, jako realizację idei wolności i sprawiedli-

Janaszek-Ivaničková interpretuje dramat pt. *R.U.R.* (Čapek, 1956) i powieść fantastyczno-naukową pt. *Inwazja jaszczurów*, eksponując jej fundamentalne walory humanistyczne. Przedmiotem zainteresowania pisarza jest los całej ludzkości i obserwowane rozpadanie się, pod naporem faszyzmu, podstawowych wartości europejskiej kultury. Historia jaszczurów, rzekomych przodków człowieka jest wielką metaforą, ukazującą w skrócie dzieje ludzkości i obrazującą jej współczesny stan rozwoju (Janaszek-Ivaničková, 1962, 208). Čapek upatruje śmiertelne zagrożenie ludzkości – wywołane zakłóceniem równowagi pomiędzy postępow nauk humanistycznych i technicznych, między rozwojem cywilizacji i kultury – w ukształtowaniu typu człowieka-robota, oszołomionego techniką i z pogardą odnoszącego się do wszystkiego, co nią nie jest (Janaszek-Ivaničková, 1962, 210). Bezpośrednie ostrze krytyki było wymierzone w faszyzm, a jeden z bohaterów – Chief-Salamandra był karykaturą Hitlera. Nie tyle nowoczesność interesuje Čapka oraz interpretującą tę twórczość Janaszek-Ivaničková, ile poszukiwanie rozwiązań i dróg ratunku zagrożonej ludzkości, gdyż idee modernizacyjne – wywiedzione z tradycji Oświecenia – doprowadziły Europę na krawędź katastrofy.

Wysoka pozycja pisarza i znaczenie społeczne literatury dają czeskiemu twórcy tytuł do zabierania głosu. Postęp cywilizacyjny grozi katastrofą – brzmi teza Čapka. Wizja postępu technicznego ma w jego twórczości charakter eschatologiczny – prowadzi on nieuchronnie ku zagładzie świata (Janaszek-Ivaničková, 1962, 84–85). Dramat przekracza zakresem satyrę ustroju kapitalistycznego, będąc głosem na temat rozwoju cywilizacyjnego w epoce stojącej pod znakiem atomu i cybernetyki. Cywilizacja bowiem, wbrew pozorom, nie tylko ułatwia życie, ale stwarza także nowe trudności, nowe problemy – od ich rozwiązania zależy przetrwanie i niezakłócony kataklizmami rozwój ludzkości. Świat cywilizowany może istnieć dopóty

wości. Čapka interesuje stosunek do człowieka, który jest dla niego absolutnym probierzem postępu. [...] Mimo jednak wysuwanych pod adresem komunistów tych i innych obiekcji, z których część ma charakter urojony, a część wypływa z trafnego wycucia błędów, przezwycięzonych po latach w wyniku XX Zjazdu KPZR, Čapek wyraźniej niż inni uświadamia sobie zarysowujący się podział świata na dwa zasadnicze obozy: kapitalizmu i socjalizmu i konieczność opowiedzenia się po tej drugiej stronie”. (Janaszek-Ivaničková, 1962, 175). Innych cytatów, które miałyby świadczyć o jakoby przychylnym stanowisku Čapka wobec projektu nowej konstytucji ZSRR, opublikowanych w moskiewskiej „Prawdzie” z 18 VII 1936 jako niewiarygodnych nie będziemy przytaczać. (Por. Čapek, 1986, 221).

tylko, dopóki człowiek potrafi sprostać zadaniom, jakie stawiają nieustannie zmieniające się warunki egzystencji. Jeśli umiejętność przystosowania się do zachodzących zmian w pewnym momencie zawodzi człowieka, jeśli reakcja jest spóźniona – następuje katastrofa (Janaszek-Ivaničková, 1962, 86). Myśl tę spotyka się także u wszystkich najwybitniejszych teoretyków kultury lat dwudziestych XX wieku: José Ortegi y Gasseta w *Buncie mas*, u Arnolda Toynbeeego, Karla Jaspersa i innych.

2. Nowoczesność w czasach trudnych

Zmiany, które wywołał w Polsce rok 1968, stworzyły bardziej przyjazny klimat dla działalności naukowej i artystycznej. Janaszek-Ivaničková, której dała się we znaki Husakowska normalizacja po opublikowaniu przez nią pochwalnego artykułu o Dominiku Tatarce, wówczas uznawanym za wroga ludu, postanowiła przenieść się ze Słowacji do Warszawy. („W 1973 roku, z perspektywy czechosłowackiej, wydawała się ona krainą relatywnej wolności”).

Na tym etapie działalność naukowa Janaszek-Ivaničkowej rozwija się wielotorowo i obejmuje kilka zakresów: 1) refleksję nad modernizacyjną rolą polskiej i słowiańskiej inteligencji (Janaszek-Ivaničková, 1971); 2) refleksję nad słowackim odrodzeniem narodowym w perspektywie rewizji i rewaloryzacji słowackiej tradycji dążącej w latach sześćdziesiątych XX wieku do autonomizacji (Janaszek-Ivaničková, 1978, 1977); 3) refleksję dotyczącą kwestii aksjologicznych słowiańskiego literaturoznawstwa porównawczego (Janaszek-Ivaničková, 1987).

2.1. Inteligencki nonkonformista

W dobie ideologicznego prymatu dyktatury proletariatu Janaszek-Ivaničková podejmuje kwestie przemian poszlacheckiej inteligencji: jej wyobcowywania się z rodzimych środowisk, odchodzenia od uznawanych w ich obrębie wzorów osobowych i systemów wartości, dążenia do nowych wzorów, formowania się inteligenckich ambicji przywódczych. Wszystkie te problemy musiały być odbierane poprzez paralele i analogie

z genealogią i losem warstw aspirujących do roli inteligencji w Polsce po II wojnie światowej. Postęp, Nauka i Rozum, czyli podstawowe składniki pozytywistycznego systemu poglądów, jakże radykalnie odbiegały od ciasnego korpusu ideologicznego narzucanego polskiej inteligencji po II wojnie światowej. Tradycja, którą Janaszek-Ivaničková zgłębia, wiąże się z posiadającą tradycję romantyczną ideą buntu przeciw istniejącemu porządkowi, ideą wolności narodowej i poczuciem wyobcowania społecznego. Stoi ona w opozycji wobec pogardzanej przez polskich ideologów marksizmu-leninizmu tradycji romantycznej, jakoby wichrzycielskiej i antyludowej.

Obraz polskiego inteligenta, który w monografii *Świat jako zadanie inteligencji* kreśli Janaszek-Ivaničková, to nowy laicki święty, wcielenie herosa brzydzącego się oportunizmem, poszukującego i niepokodzonego ze światem. Skojarzenia ze współczesnością, ukryty podskórny nurt tego studium wiąże się także z paralełą antypolskiej polityki carskiej Rosji i represjami w dobie komunizmu: prześladowaniami, rusyfikacją, ślepotą i konformizmem zależnych od Rosji władz. Kodeks moralno-obyczajowy polskiego inteligenta z końca stulecia stanowił pewien typ drogowskazu nawet dla inteligencji połowy XX wieku (Janaszek-Ivaničková, 1962, 46). Janaszek-Ivaničková zwraca także uwagę na wspólny dla Żeromskiego oraz tradycji narodnictwa rosyjskiego, zespolonej z tradycją polskich romantyków i pozytywistów, program pracy kulturalno-oświatowej: zwalczanie analfabetyzmu, zakładanie szkół na wsi, działalności intelektualnej łączącej nierozdzielnie idee dobra i prawdy. Źródła tych idei, tkwiące zarówno w polskim, jak i rosyjskim ruchu socjalistycznym musiały wskazywać fundamentalną różnicę wobec totalitarnej rzeczywistości Polski i ZSRR po II wojnie światowej.

Świat jako zadanie inteligencji Janaszek-Ivaničkowej jest szerokim i wszechstronnym studium o roli polskiej inteligencji od połowy XIX wieku po początek wieku XX, ale jego odniesienia i konteksty porównawcze były czytelne również dla Polaków żyjących w warunkach realnego socjalizmu. Inteligencja w świecie słowiańskim dźwiga na sobie obowiązek modernizacyjny, który obejmuje sferę rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej. Powołany do życia inteligencki bohater, zbuntowany i walczący, obrońca niezależności myślenia, jest nosicielem pragnień reformatorskich i ambicji modernizacyjnych. To krytyk zastanych prawd, posiadający

głębokie poczucie odpowiedzialności za wspólnotę, nonkonformista, który otaczający świat traktuje jako zadanie. Odmienność tego bohatera wobec rzeczywistości Polski po II wojnie światowej, jego etosu i warunków, w których działał, była dla wszystkich oczywista.

2.2. Naród jako podmiot, będący następnikiem i dopełnieniem procesów modernizacyjnych

Obszerna monografia poświęcona twórczości oraz roli postaci w słowackim odrodzeniu narodowym i słowackiej tradycji najważniejszej, L'udovítowi Šturowi, skierowała uwagę Janaszek-Ivaničkovéj w końcu lat osiemdziesiątych na nowe pole badawcze, czyli kwestie tożsamości kulturowej i narodowej Słowiańszczyzny. Stały się one w Polsce, w Czechach, na Węgrzech i w innych krajach – w warunkach komunistycznych przemian modernizacyjnych – polem spornym pomiędzy koryfeuszami komunistycznej utopii a przedstawicielami odmiennych stanowisk. Te prądy reformatorskie nie dotyczyły wówczas Słowacji, w której antykomunistyczna myśl dysydencka była słaba. Janaszek-Ivaničková referuje obrazoburcze stanowisko Vladimira Mináča wobec Štura, głównej postaci XIX-wiecznego słowackiego odrodzenia narodowego, demaskując nacjonalistyczny rys jego światopoglądu, ale także eksponując ludowy charakter jego myśli, instrumentalizowany „klasowo” przez ideologów realnego socjalizmu, wspierający „narodowo” słowackie tendencje autonomiczne (Mináč, 1974; 1970). Janaszek-Ivaničková odsłania dwie fundamentalne tezy obrazoburcze, którymi posługuje się Mináč. Pierwsza z nich głosi, że naród słowacki jest narodem bez historii (Janaszek-Ivaničková, 1978, 387), druga, że „naród słowacki jest narodem rdzennie plebejskim (równie plebejskiego nie znajdzie się w całej Europie)” (Janaszek-Ivaničková, 1978, 388–389). Plebejskość oznacza w tym wywodzie – zwraca uwagę Janaszek-Ivaničková – „być narodem wybranym, ciężiej doświadczanym niż inni, ale też i narodem szlachetniejszym” (Janaszek-Ivaničková, 1978, 388). Mit szturowski, który ukształtował się w połowie XIX wieku jest – piórem Mináča – aktualizowany w kategoriach teorii Marksa, ale uzupełnia go także mesjanizm (Janaszek-Ivaničková, 1978, 395–396). Mináč dokonał rewizji i aktualizacji etosu narodu słowackiego: wyeksponował

wzory plebejskie, chłopskie i patryminialne, uzupełnił o wzory mieszczańskiego purytanizmu, surowości obyczajów, pomieszanej z pruderią, ale także waloryzował gospodarność. Oczyścił z wzorów do współczesności nieprzystawalnych, jak np. wrogość wobec kobiet, reakcyjne słowianofilstwo, ale wyakcentował te czynniki, które z punktu widzenia współczesności wydają mu się szczególnie godne uwagi, np. plebejski dynamizm i pragmatyzm (Janaszek-Ivaničková, 1978, 396–397) rozumiane jako skuteczne motory nowoczesności ewoluującej, ale mogącej funkcjonować autonomicznie (poza strukturami wspólnego państwa czechosłowackiego).

Dekadę wcześniej Janaszek-Ivaničková dokonała istotnego zwrotu w swej pracy naukowej. Pozostając w kręgu dotychczasowej problematyki etnokułturowej poszerzyła zakres naukowej refleksji. Zainicjowała powstanie antologii XX-wiecznego eseju zachodnio- i południowosłowiańskiego, a także zrealizowała ten zamiar dokonując, jako redaktor antologii, wyboru tekstów. Antologia zawiera 21 esejów, reprezentujących osiem tradycji narodowych zachodnio- i południowosłowiańskich. Wszystkie eseje skupione są wokół tematyki narodowej, podejmują nurt refleksji nad specyfiką tożsamości narodowej, kwestie charakteru narodowego, problemy mitów i demitologizacji, narodowej heroiki i śmieszności, profecji i szargania *sacrum*. Problematyka myśli krytycznej, poszukującej własnego narodowego oblicza i miejsca swego narodu w świecie przybiera różny charakter i odmienne wzory koegzystencjalne. Przewijają się często w antologii pojęcie „małego narodu”, współlistniejące ze świadomością przeszłej i minionej wielkości, dążenia do wielkości przejawiają się nierzadko na kartach tej antologii z przekonaniem o specjalnym posłannictwie licznie niedużych narodów.

Antologia przygotowana przez Janaszek-Ivaničkovą stanowi swego rodzaju ogólnoludzką tablicę grzechów głównych i cnót narodowych kultur zachodnio- i południowosłowiańskich, ujawniając – jak pisze – że „słabością każdej kultury jest hipokryzja i obłuda, siłą – otwartość i szczerość. Kultura bowiem, którą stać na walkę ze słabościami, kultura, która daje pierwszeństwo prawdzie przed wstydliwym ukrywaniem swych ułomności, walką tą dowodzi swej siły i daje świadectwo swemu nieustającemu dążeniu do prawdziwej wielkości” (Janaszek-Ivaničková, 1977).

2.3. Literatura i wartości w krajach słowiańskich

Pierwszą *par excellence* książką komparatystyczną Janaszek-Ivaničkovéj było studium pt. *Misjonarze i konsumenci. Literatura i wartości w krajach słowiańskich*. W symptomatyczny sposób w monografii tej pojawiają się kwestie, które Janaszek-Ivaničková już co prawda wcześniej podejmowała, ale które staną się główną domeną jej badań w następnych trzech dekadach. Pierwszą część studium otwiera pytanie o to czy w Polsce istnieje literatura porównawcza, a zamyka tę część „poszukiwanie nowych znaków tożsamości”. Janaszek-Ivaničková zwraca uwagę na konieczność badań różnych obiegów literatury, także niskiej i brukowej, gdyż są one miernikiem nowych obszarów wrażliwości estetycznej i społecznej. Literaturę porównawczą Janaszek-Ivaničková spostrzegała jako dyscyplinę, przed którą stoją szczególne wymagania w sferze estetyki, ale także aksjologii, ponadto komparatystyka okazała się dźwignią modernizacji w dobie kruszącej się „żelaznej kurtyny”. Zmierzać ona powinna do ustalania praw i prawidłowości rządzących literaturą, a także – na co obecnie kładzie się szczególnie nacisk – winna służyć wykrywaniu wartości i ustanawianiu hierarchii.

W tym okresie zainteresowania Janaszek-Ivaničkovéj jeszcze sytuują się głównie w zakresie literatur zachodniosłowiańskich i obejmują kwestie komparatystyki polskiej, słowackiej i czeskiej. W polu zainteresowania autorki leżą kwestie związków literatury i polityki, mitów narodowych we współczesnych literaturach zachodniosłowiańskich, a także etos inteligencji we współczesnej literaturze europejskiej. Janaszek-Ivaničková bada również odwrotną stronę modernizacji, czyli konsumpcjonizm i świat młodzieżowej kultury.

3. Duch nowoczesności jako zasada działalności naukowej Haliny Janaszek-Ivaničkovéj w dobie transformacji

3.1. W ojczyźnie *la littérature comparée*

Udział w międzynarodowym ruchu literaturoznawstwa komparatystycznego zwrócił uwagę Haliny Janaszek-Ivaničkovéj ku nowym perspektywom intelektualnym, problematyce badań komparatystycznych

oraz problematyce uniwersalnej, ale także w nowym świetle ukazał kwestie dotąd badaczkę nurtujące: gnoseologiczne i aksjologiczne. Uczestnictwo w kongresach FILLM (Federation Internationale des Langues et Litteratures Modernes) posiadało dominanty problemowe, które Halina Janaszek-Ivaničková uważnie – z polskiej perspektywy – śledziła. Była ona szczególnie zainteresowana rozwojem postmodernizmu, którego została w Polsce propagatorem i ambasadorem, ale nie była przy tym bezkrytyczna. Jej refleksja obejmowała następujące perspektywy: 1) komparatystyczne studia nad postmodernizmem i jego zastosowaniem, funkcjami i rolą w literaturach i tradycji zachodnio- i południowoślowiańskiej; 2) transformację ustrojową i krytykę globalizacji; 3) dialog euro-azjatycki.

3.2. Recepcja postmodernizmu w Polsce

Janaszek-Ivaničková zauważa, że postmodernizm – w latach dziewięćdziesiątych – był w Polsce „źle obecny”. „Jego niewłaściwa reprezentacja wynikała z faktu, że informacje nastawione były głównie na płytką sensację. Propaguje się wszystko to, co w postmodernizmie jest ekstrawagancją, co może szokować polskiego odbiorcę” (kult mniejszości, styl sztuki i życia, poglądy mniejszości kulturowej kobiet). Idee feminizmu w środkach masowego przekazu prezentowane były, ale tak jest i obecnie – stwierdza Janaszek-Ivaničková – w kategoriach politycznych: walki z Kościołem, paternalizmem, ponownym spychaniem kobiet do sypialni, pokoju dziecięcego i kuchni. Autorka wcześniej zauważyła, że odmienne stanowisko niż liderzy przemian zajmuje znaczna część społeczeństwa, któremu czas reform i postmodernistycznych nadziei przynosi zagrożenia. „Na miejsce postmodernistycznej wolności (z którą nie wiadomo, co począć) wkracza fundamentalistyczna obrona wartości podstawowych: rodu, ziemi, religii, Kościoła” (Janaszek-Ivaničková, 1996, 157).

Początkowa akceptacja postmodernizmu wynikała z doświadczeń wojennych Haliny Janaszek-Ivaničkowej oraz rewizji drogi, którą kroczyła XX-wieczna modernizacja. Postapokaliptyczna epoka, w jakiej znalazła się ludzkość po II wojnie światowej, a której doświadczenie było dla Polaków bardzo bolesne, dodatkowo spotęgowane hekatombą atomową w Hiroszimie oraz wojną w Wietnamie doprowadziły do przewartościowania

„byłej nowoczesności”, dystansu wobec sposobów myślenia, utożsamianych na Zachodzie z modernizmem, gdyż to one doprowadziły do katastrofy.

W polu jej zainteresowań znalazł się człowiek i jego historia, człowiek i otaczający go świat jako nieskończony labirynt, w którym nic nie jest jasne i w którym gubimy się nie rozstrzygnawszy o niczym. Wśród postmodernistycznych inspiracji Janaszek-Ivaničkovéj najczęściej pojawia się „papież postmodernizmu” – Jean-François Lyotard. Badaczka upowszechniała także – za myślą zachodnioeuropejską – rozumienie ponowoczesności jako nurtu myślenia antyfundamentalistycznego: amerykańskiego neopragmatyzmu (Quine, Putnam, Davidson, Rorty) oraz nurtu postmodernizmu w wersji francuskiej (Baudrillard, Lyotard, Derrida, Foucault). Ponowoczesność nie jest więc w jej interpretacji synonimem postmodernizmu (Janaszek-Ivaničková, 2002, 20; Tokarz, Piskor, 1997, 8).

3.3. Komparatystyczne studia nad postmodernizmem i jego zastosowaniem, funkcjami i rolą w literaturach i tradycji zachodnio- i południowosłowiańskiej

Halina Janaszek-Ivaničková wprowadziła badania nad postmodernizmem do badań nad literaturami słowiańskimi – a nawet szerzej, krajów socjalistycznych – będącymi przecież integralną częścią literatury europejskiej, wbrew sądom badaczy zachodnich (Ihab Hassan, Douwe Fokkema), uważającym, że zjawisko tak wysublimowane jak postmodernizm w tych krajach nie występuje (Janaszek-Ivaničková, 1996, 90).

Janaszek-Ivaničková jest prekursorką i przewodniczką po meandrach postmodernistycznych wtajemniczeń. Prezentuje wachlarz zagadnień dotyczący nurtów postmodernizmu w literaturze, sztuce, architekturze, filozofii; poetykę, zróżnicowanie gatunkowe, role i funkcje konwencji, figury labiryntu, „biblioteki Babel”, strategie intertekstualności, grę z konwencjami literackimi, karnawalizację kultury, koncepcję sztuki jako przestrzeni wspólnoty i uczestnictwa. Monografia *Nowa twarz postmodernizmu* to studium stosowane postmodernizmu, podejmujące różnorodne problemy estetyki i nurtu postmodernistycznego w literaturach Słowian zachodnich (Polska, Czechy, Słowacja) i Południowych (Palavestra, 1983; Solar,

1983). Upowszechnia asyndeton Ihaba Hassana, prezentuje kategorie estetyki postmodernistycznej: opozycję cel – gra, parataksa *versus* hipotaksa, wyjaśnia rizomatyczną i nomadyczną koncepcję kultury, ilustruje znaczenie intertekstualności, parodii i ironii, ale jednocześnie wyjaśnia funkcje tych kategorii na przykładzie literatur słowiańskich. Prezentuje rolę pastiszu, parodii i ironii w kontekście metafikcji historiograficznej. Śledzi rozwój postmodernizmu, wskazując na jego wkroczenie w fazę akademickiej kodyfikacji i instytucjonalizacji oraz prezentuje różne dyscypliny, w których się przejawiał: od antropologii do zoologii, poprzez architekturę, dramat, feminizm, film, filozofię, geografę, historię, matematykę, medycynę, muzykę, pedagogikę i sztuki piękne. Interesująca jest paralela dotycząca kontrkultury młodzieżowej w Europie Zachodniej i Środkowej wobec postmodernizmu. Ruchy rewolty młodych były na wschodzie Europy bardziej owocne od zachodnich – stwierdza Janaszek-Ivaničková, gdyż przyczyniły się do upadku totalitaryzmu (Praska Wiosna, rola Solidarności w transformacji).

Studium *Nowa twarz postmodernizmu* prezentuje szeroki katalog pisarzy postmodernistycznych z Ameryki Północnej i Południowej, Europy Środkowej i Wschodniej, Europy Zachodniej. Janaszek-Ivaničková oponuje przeciwko tezie Fokkemy, że Europa Środkowa, wskutek swego cywilizacyjnego zapóźnienia nie jest w stanie stworzyć literatury postmodernistycznej. Na konferencji w Ustroniu w roku 1983 Janaszek-Ivaničková argumentowała obecnemu na niej Fokkemie, że postmodernizm w Europie Środkowej i Wschodniej wiąże się nie tyle z rozwojem techniki przemysłowej, ile z rozwojem technik pisarskich (Janaszek-Ivaničková, 1996, 37). Szczegółowo oświetla genezę i nurty postmodernizmu czeskiego, słowackiego i polskiego, a także obecnego w Rosji. Ponadto prezentuje – w syntetycznym skrócie – obraz postmodernizmu na Dalekim Wschodzie (Chiny, Japonia), w Europie Zachodniej (Francja, Niemcy), ale zasadniczym obszarem zainteresowania autorki są kraje słowiańskie. Stwierdza, że nurty wczesnego postmodernizmu w Polsce, w Czechach i innych krajach socjalistycznych o charakterze autotematycznym i autorefleksyjnym nie były traktowane jako formalistyczne lub ontologiczne ćwiczenie, ale stanowiły ideologiczną odpowiedź na kryzys zaufania wobec brutalnej cenzury i ideologiczne skrępowanie (Janaszek-Ivaničková, 1996: 151; Cornis-Pope, 1997, 259). W literaturach zachodniosłowiańskich proza autotematyczna

zrodzona w okresie inwazji *nouveau roman* wydała obfity nurt zarówno w samej powieści, ewoluującej początkowo w stronę dekonstrukcjonizmu (w Polsce) lub postrukturalizmu spod znaku „Tel Quel” (w Czechach), jak i towarzyszącej jej krytyce literackiej.

Zachodniosłowiański teatr absurdu i groteski różnił się swą genezą od teatru absurdu na Zachodzie. Tam punktem wyjścia była diagnoza rzeczywistości i egzystencji jako absurdalnej, po drugiej stronie żelaznej kurtyny uważaliśmy – pisze Janaszek-Ivaničková – że absurdalny jest ustrój, system totalitarny. Teatr absurdu w krajach realnego socjalizmu podważał sensowność systemu, był sprzeciwem wobec jego urojeń, redukcjonizmu, utopijnych założeń, iż można wszystko kontrolować.

Janaszek-Ivaničková wskazuje na istnienie nurtu zachodniosłowiańskiej literatury postmodernistycznej – wbrew wypowiedziom Lyotarda, Rorty’ego czy Vattimo – kwestionującym obecność powieści o charakterze metafizycznym, transcendentnym, ezoterycznym, nierzadko okultystycznym i religijnym. Jej przedstawicielami są: Daniela Hodrová (Czechy), Pavol Strauss, Dušan Mitana (Słowacja), Olga Tokarczuk, Magdalena Tulli (Polska).

Autor *La condition postmoderne* wyraża rozpacz z powodu upadku projektu modernistycznego i upadku wielkich narracji uprawomocniających jego istnienie (i to zarówno lewicowych, jak i prawicowych). Moderna, zamiast powszechnego pokoju i dobrobytu zgotowała światu wojny i rewolucje. Wszystko to czyniła w imię swoich totalizujących obsesji związanych z dążeniem do zamknięcia wielości rzeczywistości w jednej doktrynie uniwersalnej, opartej bądź to na wierze w odgórnie kierowany komunizm, bądź to na wierze w samoregulujący się kapitalizm (Janaszek-Ivaničková, 1996, 182). Upadek komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej jest ostatecznym ciosem wymierzonym w wielką emancypacyjno-spekulacyjną narrację bolszewickich „kuzynów jakobinów” (Lyotard, 1993, 75). Teoria wielkich narracji Lyotarda dociera do krajów zachodniosłowiańskich w niecałe dziesięć lat po jej opublikowaniu na Zachodzie, ale już wcześniej jej idee istnieją w literaturach słowiańskich Europy Środkowej. Przyczyna tego „wyprzedzenia” – wyjaśnia Janaszek-Ivaničková – wynika z różnicy doświadczeń lewicy Zachodu, szczególnie francuskiej, przez wiele lat bezkrytycznie zapatrzonej w doktrynę komunizmu i nie znającej z autopsji życia w systemie tota-

litarnym, który był codziennym doświadczeniem pisarzy tego regionu: Dominika Tatarki, Milana Kundery, Jerzego Andrzejewskiego i innych (Janaszek-Ivaničková, 1996, 188–189). Autorzy postmodernistycznych, zdecentralizowanych, polimorficznych narracji dotkniętych „ukąszeniem heglowskim” prezentują świat z perspektywy ofiary i kata, ale uwikłany w pomyłkę, przypadek, pułapkę i żart. („Człowiek to istota zdolna w każdych warunkach wysłać swego bliźniego na śmierć”) (Kundera, 1991, 103).

3.4. Transformacja ustrojowa

Janaszek-Ivaničková upowszechniała i uprawiała to skrzydło postmodernizmu, które nie traciło z pola widzenia kategorii narodu. Śladem Geoffreya Lorda wskazuje, że naród, nacjonalizm, patriotyzm – kategorie pojęciowe łączone z modernizmem – nigdy nie były w postmodernizmie w modzie, albowiem „postmodernistyczne konstrukcje mają tendencję do marginalizowania narodowych konturów: to, co modernistyczne, jest narodowe, a więc postmodernizm musi być czymś *quasi*-postnarodowym”. Jednakże – stwierdza Janaszek-Ivaničková – roli narodu nie można podważyć, gdyż, jak powiada: „Naród jest w dalszym ciągu głównym ogniskiem ludzkiej tożsamości, źródłem bezpieczeństwa i zaufania: im bardziej niepewny jest światowy klimat, tym bardziej na znaczeniu zyskuje naród” (Lord 1996, 142; Bertens, 1997). Niewątpliwą zasługą Geoffreya Lorda i Hansa Bertensa jest pokazanie postmodernizmu jako zjawiska literackiego o różnych narodowych, etnicznych i kulturowych obliczach, jak również odejście od poststrukturalistycznych, formalistycznych interpretacji postmodernizmu na rzecz jego interpretacji filozoficznych, socjologicznych i kulturowych (Janaszek-Ivaničková, 1996, 110).

Janaszek-Ivaničková konstatuje, że częstym źródłem nostalgii Lyotarda i postmodernistycznych filozofów francuskich jest nieobecność w ich dziełach transcendencji, uważanej przez Ihaba Hassana, Douwe Fokkeme za „znak firmowy postmodernizmu”. Janaszek-Ivaničková przeciwstawia temu rozwój myśli i estetyki postmodernistycznej w Europie Wschodniej i Środkowej, gdzie transcendencja i *sacrum* odgrywają wielką rolę (Szegegy-Maszák, 1987, 45–47).

Janaszek-Ivaničková nie dzieli przekonania, że ludzkość nie potrafi czcić bohaterów; wiary, że nikt i nic nie potrafi natchnąć społeczeństwa zachodniego do jakiegokolwiek zrywu w imię idei narodu (Janaszek-Ivaničková, 1996, 118). Argumentuje odmienną polską przestrzeń kulturową, w której odbywa się

od 1980 roku odrodzenie na niebywałą skalę, w formach graniczących wręcz z megalomanią mitu Polski jako narodu wybranego przez swe umiłowanie wolności, narodu – wiecznego buntownika, który zarzewie świętego ognia jak przed laty, tak i teraz przynosi do innych krajów, torując w ten sposób drogę postępowi społecznemu. (...) Jako postęp, co ważne, traktuje się nie tylko wyzwolenie spod władzy komuny i z różnych form lewicowej utopii, która Polskę kosztowała miliony pomordowanych i zniszczonych istnień ludzkich, lecz również restaurację wielkich, także konserwatywnych, form życia społecznego przedwojennej Polski, jakby w przekonaniu, że wskrzeszenie wierne przeszłości z lat szczęśliwych, gdyż wolnych od władzy obcej, mogłoby sprostać wyzwaniom przyszłości (Janaszek-Ivaničková, 1996, 119).

Europa Środkowa była przestrzenią paradygmatycznego końca nowoczesności, gdyż tu miał miejsce Holocaust. W USA i Europie Zachodniej przełom postmodernistyczny, którego elementem był bunt młodych, oznaczał sprzeciw wobec utopii prawicowej, zakodowanej w mieszczańskiej kulturze ojców. W krajach Europy Środkowej i Wschodniej zarzewie oporu wobec utopii lewicowej tliło się wolniej, ale miał on swych postmodernistycznych prekursorów w osobach pisarzy międzywojennych: Gombrowicza i Witkacego (Janaszek-Ivaničková, 1996, 147). Schizofreniczna rzeczywistość realnego socjalizmu doprowadziła jednak we wszystkich krajach Europy Środkowej do powstania potężnego nurtu literatury absurdu i groteski (Karvaš, Havel, Mrožek, Ůrkény, Rózewicz), którego twórcy reagowali śmiechem połączonym ze zgrozą na paranoidalne rozszczepienie rzeczywistości i języka w państwach komunistycznych. W tym regionie powstały przed przełomowym rokiem 1989 – zauważa Janaszek-Ivaničková – różnorodne struktury narracyjne (postmodernistyczna proza autobiograficzna, powieść profesorska, nurt feministyczny) korespondujące w większości z postmodernizmem zachodnim. Nie miały one jednak nazwy ani świadomości teoretycznej, która została wypracowana w obrębie socjokodu amerykańskiego, pierwszego, który – zdaniem Fokkemy – przyjął się w Europie. W dziesięć lat później, czyli w latach 80. postmodernistyczny kod zaczyna być rozpoznawany, odkrywany i odtwarzany

w literaturze Słowacji, Polski, Czech, Węgier, Ukrainy, a nawet Rosji (Janaszek-Ivaničková, 1996, 151).

3.5. Krajobraz po transformacji

Janaszek-Ivaničková była kierownikiem zespołu badającego sytuację człowieka, który po wyjściu z komunistycznej utopii znalazł się, bez przygotowania, w nowej rzeczywistości, a także badała obraz kultury społeczeństw postkomunistycznych. Zespół uczonych pod jej kierownictwem z wszystkich krajów słowiańskich, a także z Niemiec, Węgier, Stanów Zjednoczonych, Kanady, Japonii i Australii, opracował obraz zbiorowego wizerunku społeczeństw i kultury Słowiańszczyzny. Ponad siedemdziesięciu autorów, będących na ogół wybitnymi autorytetami w swych krajach, zaprezentowało diagnozę literackiego obrazu rzeczywistości społecznej w dobie transformacji (lata 1989–2005). Studium oferuje szeroki i porównawczy obraz tego, jak literatura piękna reaguje na zmieniającą się rzeczywistość, będąc panoramą świata słowiańskiego tej przełomowej doby, której nie posiadają inne europejskie literatury narodowe (Janaszek-Ivaničková, 2005; Kraskowska, 2005; Czapiak-Lityńska, 2005; Dąbrowski, 2005).

„Postkomunistyczna transformacja jest zjawiskiem w dziejach niebywałym – pisze we wstępie do fundamentalnego obrazu literatur słowiańskich po roku 1989 Halina Janaszek-Ivaničková – obejmującym swoim zasięgiem prawie 300 milionów Słowian z 12 państw słowiańskich, tj. około 40 procent ludności europejskiej, liczącej w przybliżeniu 726 milionów”. „Efekt lawiny” w okresie tzw. Jesieni Ludów, przemieszczając się z jednego państwa do drugiego, zmiotł stare rządy komunistyczne, ustanawiając na czele nowych struktur władzy wybijających się dysydentów, spowodował rozpad trzech federacji słowiańskich oraz przyczynił się pośrednio do wybuchu krwawej wojny w byłej Jugosławii, ale także dał początek fundamentalnym przemianom nazywanym transformacją. Wybitni autorzy, którzy odnaleźli się na gruncie dyskursu postmodernistycznego, oświetlają poszczególne tradycje narodowe i różne szkoły literaturoznawcze.

Tom poświęcony transformacji otwiera gruntowne, wszechstronne i rzetelne opracowanie Haliny Janaszek-Ivaničkowej poświęcone polskiej transformacji, analizowane w szerszym kontekście kwestii kulturowych,

społecznych i politycznych. „Polska transformacja” ujawnia pewne miejsca wspólne dla omawianych literatur słowiańskich, takie jak: upadek wielkich narracji, dekonstrukcja systemów myśli twardej, uprawomocnienie wielości opcji, mniejszości kulturowych, w tym największej „mniejszości kulturowej kobiet”, wyzwolenie się od autorytarnego sposobu myślenia z jednej strony, z drugiej – uzyskanie podmiotowości przez rizomatycznie skłębione z sobą gangi i mafie, poczucie wybuchu czasu, fascynującego i przerażającego zarazem, podjęcie nowej „gry z rzeczywistością” – gry bez nazwy, w której wszystko jest dozwolone, brutalizacja literatury, narodziny „etosu wulgarności” i „nowej wrażliwości” posthumanistycznej. Sfera kultury staje się funkcją makrostruktur gospodarczych, ujawniając w dramatycznym świetle problemy przetrwania jednostek i grup w warunkach tzw. gospodarki rynkowej, szok wywołany kapitalizmem; meandry powrotów i odwrótów od demokracji. Zróznicowany diapazon poetyk, w jakich rozpatruje się czas nowy, rozpiętych między skomplikowaną filozoficznie i formalnie literaturą postmodernistyczną a pojawieniem się starego realizmu socjalistycznego w jego nowym wydaniu realkapu (realizmu kapitalistycznego).

3.6. Krytyka globalizacji

Halina Janaszek-Ivaničková zwraca uwagę na negatywne cechy globalizacji, która „kruszy wszelkie zapory, wprowadza wielkie zmiany techniczne, ale też niszczy ustalony porządek oraz ład moralny i wskutek globalistycznej hybrydyzacji kultury prowadzi do utraty tożsamości, bo nie o wartości chodzi, ale o zysk. Niesie też ze sobą w odczuciu niektórych azjatyckich krajów postkolonialnych, albo tych, które poniosły klęskę w II wojnie światowej, groźbę nowej hegemonii Zachodu jako zawsze prężnego, zdobywczego rozbójnika.

W ślad za Zygmuntem Baumanem (2000; 2004; 2007) stwierdza, że „w wielu przypadkach kryminogennej globalizacji, wolności wyboru nie ma. Spycha ona bowiem ludzi na margines bytowania, na wysypiska śmieci, jej hasła mają charakter oszukańczy”.

Globalizacja – pisze Halina Janaszek-Ivaničková – doprowadza do upadku silne państwa narodowe, toleruje słabe, nowo powstające państewka, które nie mają żadnego realnego wpływu na bieg wydarzeń. Jest ona bowiem organizatorem nowego chaosu

niezbędnego do ukrycia właściwych intencji elit biznesu, inwestorów dysponujących wielką siłą finansową, którą może użyć na co tylko zechce. Najczęściej używa ich do nieskończonego pomnażania swoich zysków (Janaszek-Ivaničková, 2013, 31).

Przeciwieństwem globalnej mobilności jest globalny izolacjonizm, tworzenie nowych barier, bram, zapór, zamykanie się elit w domach strzeżonych przez coraz to bardziej wyrafinowane systemy ochrony przed tymi, których społeczna polityka międzynarodowych koncernów i banków popchnęła do konfliktu z prawem (Janaszek-Ivaničková, 2013, 31). Halina Janaszek-Ivaničková konstatuje związek globalizacji z kryzysem postkapitalizmu epoki postindustrialnej w Europie, który staje się okazją, aby rolę hegemonia odegrała Azja.

3.7. Ekspert od spraw trudnych

Halina Janaszek-Ivaničková była pilnym uczestnikiem międzynarodowego ruchu komparatystycznego oraz wiernym kronikarzem jego działalności. W licznych publikacjach szczegółowo prezentuje działalność kongresów, stowarzyszeń i organizacji komparatystycznych. Zwraca uwagę na trudne problemy, ostrzega przed uproszczeniami, sięga daleko i patrzy głęboko. Tropi manipulacje, prostuje ideologiczne nadużycia, wykazuje podejrzliwość i ostrożność. Katalog spraw trudnych obejmuje między innymi: nacjonalizm, kosmopolityzm, hegemonizm, dialog kultur, akulturację.

Z uwagą i ostrożnością traktuje dwa bieguny – nacjonalizm i kosmopolityzm, gdyż te *bad words* kojarzą się z dwoma światowymi katastrofami XX wieku, z prześladowaniami mniejszości, z ludobójstwem: kosmopolityzm odrzucony jest na Wschodzie (Janaszek-Ivaničková, 2012, 14). Nacjonalizm kojarzony jest najczęściej, choć niesłusznie – pisze Halina Janaszek-Ivaničková – z szowinizmem, a nie np. z patriotyzmem, poczuciem godności własnej i samoidentyfikacji), zaś kosmopolityzm, uniwersalizm, internacjonalizm na biegunie drugim, traktowane jako przynależne do uczuć wyższych, choć nie bez zastrzeżeń. Rzeczniczka dialogu kultur ostrzega, aby nie wierzyć, że rozwój wiedzy, wzajemnego poznania i wzajemnej tolerancji jest wystarczającym środkiem na uśmierzenie konfliktów kulturowych zrodzonych na styku różnych grup. Wskazuje, że styk ma

z natury rzeczy charakter konfliktogenny; jego racjonalizacja dla zainteresowanych stron jest trudna (Janaszek-Ivaničková, 1996, 67; Remak 1997, 25–36).

3.8. Dialog euro-azjatycki. Nowoczesność dwubiegunowa, czyli mariaż modernizacji cywilizacyjnej i paradygmatu globalnego

Halina Janaszek-Ivaničková była zafascynowana relacjami azjatycko-europejskimi, w szczególności „specyficznym sposobem widzenia Słowiańszczyzny w kontekście globalnym w ujęciu uczonych japońskich, skupionych wokół Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo” (Janaszek-Ivaničková, 2013, 11; 2009, 5–22). Refleksja Haliny Janaszek-Ivaničkowej wiązała kwestie estetyczne z problematyką tożsamości, a także kwestiami współistnienia rzeczywistości kultury i żywiołu polityki, tradycji i nowoczesności, gdyż wówczas występował „eksport postmodernizmu” i tryumfy święciła gospodarka liberalnego kapitalizmu. W latach dziewięćdziesiątych, o których teraz mówimy, oznaczało to refleksję nad badaniem „mechanizmów przekształceń obszaru Eurazji pod wpływem globalnych i odśrodkowych procesów politycznych i zmieniającej się samoidentyfikacji poszczególnych regionów” (Janaszek-Ivaničková, 2013, 12).

Halina Janaszek-Ivaničková dostrzegała, że studia badaczy japońskich mają zasadnicze znaczenie dla zrozumienia charakteru procesów przebiegających na kontynencie Eurazji, do przewidywania możliwego kierunku przeobrażeń, a także do wytyczania nowej strategii regionalnej (Ieda, 2004). W polu zainteresowań Haliny Janaszek-Ivaničkowej pozostawała głównie Słowiańska Eurazja – słowiański euro-azjatycki obszar (były Związek Radziecki i wschodnioeuropejskie kraje socjalistyczne), który do 1989 roku stanowił relatywnie zwarty politycznie i ekonomicznie megaareal połączony wspólną instytucjonalną identyfikacją (*institutional identity*). Mezoregion wschodnio-europejski, obok południowo-wschodniego (Bałkany, Białoruś, Ukraina i Mołdawia) wyłonił się z megaregionu słowiańskiej Eurazji wskutek działania czynników tożsamościowych, gdyż samoidentyfikacja (*self-identity*) jest płynna i niekoniecznie wspólna dla wszystkich jego członków. Podobnie niestabilna

i zmienna jest siła przyciągania zewnętrznej tożsamości, oddziałującej zarówno ze strony Europy Zachodniej, jak i byłego Związku Radzieckiego.

Halina Janaszek-Ivaničková odsłania argumentację japońskich uczonych z Slavic Research Center, przewidujących tendencję do przenoszenia środka ciężkości nowego unijnego megaarealu w głąb azjatyckiej *sensu stricto* części kontynentu (Hayashi, 2007). Jesteśmy na progu kształtowania się nowej tożsamości – już nie tylko europejskiej, lecz euroazjatyckiej – Euroazjaty, choć być może obywatela jeszcze istniejącej Unii Europejskiej. („W bliżej nieokreślonej przyszłości powstanie euroazjatycki megaobszar w Azji Środkowej, który przyciągnie do siebie inne mezoregiony, w wyniku czego zmieni się samoidentyfikacja mieszkańców Europy Wschodniej z prozachodniej na środkowoeuropejską, następnie ze środkowoeuropejskiej na europejską i azjatycką”).

4. Program Janaszek-Ivanickovej, czyli nowoczesność jako empatyczna racjonalność

Halina Janaszek-Ivaničková opowiadała się za rozumieniem komparatystyki jako narzędzia realizacji globalnego dialogu, które byłoby zdolne do rozpoznania i wsparcia narodowych narracji jako głosów odmiennych kulturowo tożsamości, sprzeciwiając się wszelkim formom arbitralnego internacjonalizmu i sentymentalnego kosmopolityzmu zacierającego różnice (Paolucci, 1989). Nie jest rzeczniczką komparatystki partykularnej, zachodnioeuropejskiej i europocentrycznej, lecz komparatystyki transkontynentalnej, globalistycznej i światowej, jednocześnie patrzy na wielokulturowość bez złudzeń, gdyż dostrzega zagrożenie, które niesie globalizm (Możejko, 2003, 67–79; 2001, 17–31). Komparatystyka powinna tworzyć dyskursy porównawcze, projektować model literatury prawdziwie powszechnej, uwzględniający wielość rzeczywistości, czyli różne sposoby percepcji świata, nie tylko przez pryzmat racjonalizmu, czego zawsze domagają się Europejczycy, ale i intuicji, poznania emocjonalnego (Janaszek-Ivaničková, 2013, 24).

Twórczość naukowa badaczki charakteryzuje się ogromną erudycją, łączącą wielką wagę przykładaną do problemu wolności z wrażliwością społeczną. Odrzucała pojmowanie nowoczesności jako jednolitego wzorca

transcendentalnej normy społecznej, kulturowej i cywilizacyjnej, opowiadała się raczej za uznaniem wielości nowoczesności, zróżnicowanych w wielowymiarowym i wielobiegunowym świecie. Była wrogiem doktrynerstwa, zawsze otwarta na nowe perspektywy badawcze. Rolę eksperta od spraw trudnych z wielkimi efektami łączyła z funkcją przewodnika wskazującego kierunki rozwoju myśli w takiej mierze i w takim stopniu w jakim to było – w realnym socjalizmie – możliwe, aż wreszcie stała się pionierem postmodernizmu w polskiej slawistyce. Posiadała walory wizjonerstwa, potrafiła krytycznie spojrzeć na efekty postmodernizmu, transformacji i globalizacji. Przewidziała widmo terroryzmu.

Wrażliwość patriotyczną Haliny Janaszek-Ivaničkové ukształtowała hekatomba II wojny światowej, która zaważyła na jej wyborach badawczych i typie humanistycznej refleksji. Do czasów II wojny światowej badaczka powróciła w ostatniej dekadzie swego życia. Pracowała bowiem nad nieukończoną monografią Powstania Warszawskiego (1 VIII – 3 X 1944), w którym zginął jej ojciec, pułkownik Jan Waclaw Janaszek, żołnierz Armii Krajowej.

Halina Aleksandra Janaszek-Ivaničková, pseudonim *Ján Dunajský* (ur. 12 grudnia 1931 roku w Warszawie, zm. 12 czerwca 2016 roku) – historyczka literatury, slawistka, polonistka komparatystka; w latach 1974–1992 związana z Instytutem Slawistyki PAN, gdzie zasiadała w Radzie Naukowej a w latach 1987–1989 była jej przewodniczącą. Pełniła m.in. funkcję kierownika Zakładu Literatur Słowiańskich i Komparatystyki Literackiej, kierownika Zespołu Przewodnika Encyklopedycznego po Literaturach Południowo- i Zachodniosłowiańskich oraz zastępcy dyrektora ds. naukowych.

W 1956 roku ukończyła studia slawistyczne na Uniwersytecie Warszawskim uzyskując, w tym samym roku, tytuł magistra filologii słowiańskiej (praca *Powieściowa trylogia Karola Čapka „Hordubal”, „Meteor”, „Zwyczajne życie”*) i została skierowana przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie do pracy na Uniwersytecie Komeńskiego w Bratysławie jako lektorka języka i literatury polskiej, gdzie pracowała 18 lat.

W 1967 roku uzyskała w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk tytuł doktora nauk humanistycznych (praca *Problem inteligenta w twórczości Stefana Żeromskiego*, której promotorem był prof. Stefan Żółkiewski), a w 1973 roku habilitowała się na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie (praca

Dwa modele inteligenta w polskiej prozie na przełomie XIX i XX wieku). Po powrocie do Polski w 1974 roku podjęła pracę w Zakładzie Słowianoznawstwa (w 1978 roku został on przekształcony w Instytut Słowianoznawstwa) Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, najpierw na stanowisku docenta, a później profesora nadzwyczajnego. W PAN w latach 1974–1978 była kierownikiem Pracowni Współczesnych Literatur Zachodnio- i Południowosłowiańskich z filią w Krakowie. W 1978 roku kierownikiem Pracowni Współczesnych Literatur Słowiańskich oraz w latach 1978–1983 i 1987–1992 kierownikiem Zakładu Literatur Słowiańskich.

W latach 1992–2002 pracowała na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, a jednocześnie w latach 1999–2001 prowadziła na Uniwersytecie Warszawskim w Instytucie Filologii Zachodnio- i Południowosłowiańskiej wykłady z postmodernizmu i seminaria magisterskie z literatury czeskiej. Od 1 października 2003 roku do 31 stycznia 2011 roku była kierownikiem Katedry Literatury Polskiej Mazowieckiej Wyższej Szkoły Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu.

W 1983 roku decyzją Rady Państwa w Warszawie nadano jej tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk filologicznych. W 1992 roku została mianowana przez Ministra Edukacji Narodowej profesorem zwyczajnym na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach.

Opublikowała kilkanaście monografii autorskich i była redaktorem prawie dwudziestu innych publikacji. Do najważniejszych należą: *Kochanek Sławy. Studium o Ludovicie Štúrce*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1978; *O współczesnej komparatystyce literackiej*, wyd. I, Warszawa 1980, PWN; wyd. II poszerzone i uzupełnione, PWN, Warszawa 1989; *Od modernizmu do postmodernizmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1996; *Nowa twarz postmodernizmu*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2002; *Literatury słowiańskie po roku 1989 w dialogu z Europą i światem. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy*, t. I: *Transformacja*, red. Halina Janaszek-Ivaničková, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2005; *The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies*, ed. by Halina Janaszek-Ivaničková, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2007.

Była członkiem licznych organizacji naukowych: International Comparative Literature Association – ICLA / L'Association Internationale de Littérature Comparée – AILC (od 1967 roku); Związku Literatów Polskich (od 1971 roku); Komisji Badań Porównawczych Międzynarodowego Komitetu Słowistów (przewodnicząca w latach 2003–2008); Komitetu Słowianoznawstwa PAN (w latach 1978–2007); Komisji Naukowej Międzynarodowego Stowarzyszenia Iberyjsko-Słowiańskich Studiów Porównawczych ComPares (od 2007 roku).

Zasiadała w redakcjach licznych czasopism i uczestniczyła w różnych projektach badawczych: Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes; „Pamiętnik Słowiański” (od 1976 roku w Komitecie Redakcyjnym, w latach 1984–1990 redaktor naczelna); „Pamiętnik Literacki” (w latach 1985–1990 członkostwo w Komitecie Redakcyjnym); „Biuletyn Slawistyczny” (od 1976 roku członkostwo w Komitecie Redakcyjnym, w 1988 roku redaktor naczelna); projekt badawczy „Dialogue and Confrontation. The East–West in the Slavic and Eurasian World” (w latach 2003–2008, Japonia).

Literatura

- Bertens, H. (1997). *The Debate on Postmodernism. W: International Postmodernism. Theory and Practice*. Red. H. Bertens, D. Fokkema. Amsterdam-Philadelphia: University of Utrecht.
- Bauman, Z. (2000). *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*. Przeł. E. Klekot. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bauman, Z. (2004). *Płynna nowoczesność*. Przeł. T. Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bauman, Z. (2007). *Europa – niedokończona przygoda*. Przeł. T. Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Cornis-Pope, M. (1997). *Self-Refentiality Postmodernism. Theory and Practice*. Red. H. Bertens, D. Fokkema. Amsterdam-Philadelphia.
- Čapek, K. (1986). *O umění a kultuře*. Praha: Československý spisovatel.
- Čapek, K. (1956). *R.U.R.* Przeł. A. Sieczkowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Czapik-Lityńska, B. (red.) (2005). *Literatury słowiańskie po roku 1989*. T. 3: *Podmiotowość*. Warszawa: Elipsa.
- Dąbrowski, M. (red.) (2005). *Literatury słowiańskie po roku 1989*. T. 4: *Mniejszości*. Warszawa: Elipsa.
- Hayashi, T. (2007). *Region in Central and Eastern Europe. Past and Present*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.
- Ieda, O. (2004). *Regional Identities and Meso-Mega Area Dynamics in Slavic Eurasia: Focused on Eastern Europe. A paper for the 2004 Winter International Symposium Emerging Meso-areas in Former Socialist Countries: Histories Revived or Improvised?* January 28th–31st, 2004, Sapporo.
- Janaszek-Ivaničková, H. (1962). *Karol Čapek, czyli dramat humanisty*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Janaszek-Ivaničková, H. (1971). *Świat jako zadanie inteligencji. Studium o Stefanie Żeromskim*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Janaszek-Ivaničková, H. (red. we współpracy z E. Madanym, J. Wierzbickim i T. Dąbek-Wirgową). (1977). *We własnych oczach. XX-wieczny esej zachodnio- i południowosłowiański*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Janaszek-Ivaničková, H. (1978). *Kochanek Sławy. Studium o L'udovicie Šturze*. Katowice: Śląsk.
- Janaszek-Ivaničková, H. (1987). *Misjonarze i konsumenci. Literatura i wartości w krajach słowiańskich*. Katowice: Śląsk.
- Janaszek-Ivaničková, H. (1996). *Od modernizmu, do postmodernizmu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Janaszek-Ivaničková, H. (2002). *Nowa twarz postmodernizmu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Janaszek-Ivaničková, H. (red.) (2005). *Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy*. T. 1: *Transformacja*. Warszawa: Elipsa.
- Janaszek-Ivaničková, H. (2009). *Słowiańszczyzna i świat z perspektywy japońskiej*. „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3, s. 6–22.
- Janaszek-Ivaničková, H. (2012). *Bad words, czyli kosmopolityzm i nacjonalizm w nowych wariantach, modyfikacjach i wcieleniach. Widziane z perspektywy międzynarodowych kongresów International Comparative Literature Association (Międzynarodowego Stowarzyszenia Literatury Porównawczej)*. W: *Południowosłowiańskie sąsiedztwo. Sławistyka i komparatystyka dzisiaj*. Red. B. Zieliński, E. Szperlik, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Janaszek-Ivaničková, H. (2013). *Czy i Ty będziesz Euroazjatą? W: Przeszłenne kody tekstów i narracyjne kody przestrzeni*. Red. B. Zieliński, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Kraskowska, E. (red.) (2005). *Literatury słowiańskie po roku 1989*. T. 2: *Feminizm*. Warszawa: Elipsa.
- Kundera, M. (1991). *Sztuka powieści. Esej*. Przeł. M. Bieńczyk. Warszawa: W.A.B.
- Lord, G. (1996). *Postmodernism an Nations of National Difference. A Comparison of Postmodern Fiction in Britain and Americas*. Amsterdam–Atlanta: Rodopi.
- Lyotard, J.F. (1993). *Postmodern Fables*. Przeł. G. van Den Abbeele. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mináč, V. (1970). *Dúchanie do pahrieb*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Mináč, V. (1974). *Zobrané spory J. M. Hurbana*. Bratislava: Tatran.
- Możejko, E. (2003). *Wielka szansa czy iluzja wielokulturowości w dobie ponowoczesnej?* „Errgo”, nr 1, s. 67–79.
- Możejko, E. (2001). *Wielokulturowość i jej znaczenie*. W: *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca wieku*. Red. E. Tokarz. Katowice: Śląsk.
- Palavetra, P. (1983). *Kritička književnost. Alternativa postmodernizma*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Paolucci, A. (red.) (1989). *Comparative Literary Theory; New Perspective*. New York: Council on National Literatures.
- Remak, H. (1997). *Literatura porównawcza – jej definicja i funkcja*. Przeł. W. Tuka.

- W: *Antologia zagranicznej komparatystryki literackiej*. Red. H. Janaszek-Ivaničková. Warszawa: Instytut Książki.
- Solar, M. (1988). *Postmoderna. Nova epoha ili zabluda*. Zagreb: Naprijed.
- Szegedy-Maszák, M. (1987). *Teleology in Postmodern Fiction*. W: *Exploring Postmodernism*. Red. M. Calinescu, D. Fokkema. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tokarz, B., Piskor, S. (red.) (1997). *Ponowoczesność a tożsamość*. Katowice: Stowarzyszenie Pisarzy Polskich.